

Милорад Д. Белић
Ваљевска гимназија
Ваљево

ТЕРОР РАТНИХ ПОБЕДНИКА У ВАЉЕВУ 1944/45.

Апстракт: Рад је, највећим делом, заснован на документацији Озне (Удбе) коју БИА, од 2004. предаје Архиву Србије. Грађа је у поступку сређивања, тако да није у целости доступна истраживачима.

Кључне речи: Ваљево, терор, стрељање, стратишта, Озна, добровољци, партизани.

TERROR OF WAR WINNERS IN TOWN OF VALJEVO 1944/45

Abstract: The text is mainly based on the documentation of Department for People protection (Serbian: Odeljenje za zaštitu naroda - OZNA) and Department of State Security (Serbian: Uprava državne bezbednosti - UDBA) which was handed over to Archives of Serbia by Security Information Agency (Serbian: Bezbednosno-informativna agencija - BIA) in 2004. The material is currently in the phase of systematization and is not available to researchers as a complete.

Key words: Valjevo, terror, execution, execution locations, Department for People Protection (OZNA), war volunteer, partisan

Средином септембра 1944, отпочеле су борбе за Ваљево.

Главни носиоци отпора партизанским јединицама били су добровољци СДК (Српски добровољачки корпус), који су били утврђени у Официрском дому, „Бранковини“, Командантури и Гимназији. Уопште, Ваљево је после Смедерева, током рата, било најјаче упориште Љотићеваца у Србији. Идеолошки фанатизам ове партијске војске могао се мерити само са комунистичким фанатизмом. Била је то чврста војна формација, „особеног кодекса части и понашања“.¹ Немци су се били утврдили у касарни Петога пука на периферији града, одакле су се повукли 18. септембра. Захваљујући изразитој војној и техничкој надмоћности партизани су део града ослободили 15. септембра, а цео град 18. септембра. Значајну подршку пружили су им савезнички бомбардери. Поред упоришта, по улицама и двориштима, свуда су лежали лешеве изгинулих. Мирис људске крви мешао се са мирисом барута и паљевине. Међу лешевима јасно су се распознавали припад-

1 Николић, 2002, 224

ници добровољачких јединица по Добровољачком крсту, са ликом Св. Ђорђа, на грудима.² Једним водом, који је у Ваљево дошао 17. септембра из Лајковца, командовао је матурант Слободан Јањатовић. Његов рођењни брат, Драгољуб, погинуо је првог дана борби за град, када је погинуо и Миодраг Лома, док је просветар Драгољуб Славковић извршио самоубиство да га не би заробили. Партизанским јединицама прикључио се или је мобилисан и један број гимназијалаца, од којих ће 39 погинути на сремском фронту после само месец-два „борачког стажа“.

Партизани су одмах приступили хапшењу, испитивању и стрељању бројних грађана, а међу њима је било и ученика гимназије. Уопште, према проценама највишег руководства КПЈ, Србија је требало да плати свој данак у крви због подршке четницима.³ Према исказу једног припадника Озне, стрељан је 61 заробљени добровољац, док су му тројица просветара умакла. На њих му је прстом указао један Ваљевац.⁴ Према Протоколу умрлих Цркве ваљевске, стрељано је 41 лице, док је према документацији Озне, број стрељаних и несталих лица више од 600. Отпочела је хајка на поражене, денунцирања, потказивања, стрељања без суда. За све оне који су били означени као „народни непријатељи“, одиграла се права драма. Победничком тријумфу партизанских јединица, прикључио се, малобројни део грађана који су своје симпатије ка комунизму скривали и од себе самих и који су се сада прикључили као „позадински партијски радници“. Овај спој биће погубан за многе који су били на другој страни, тј. за „реакцију“, „народне непријатеље“, „кулаке“, „немачке љубавнице“... На површину су испливали мржња, завист, лична освета, урођена подлост. Имена ликвидираних осванула би на бандерама и плотовима, на списковима које је састављао „народни суд“.⁵ Најчешће су пресуде формално доношене, јер су партизани већ стрељали ухапшене. Стрељани су и многи који су се предали поверовавши причама о амнестији. „Свакога дана у хелију су уводили око 20 људи. Било је ту ваљевских интелектуалаца, трговаца, имућнијих људи, домаћина, сељака... Око 23 сата упадали су у хелију и читали списак. И тако пет дана. Дању је хелија била крцата, увече сам спавао сам. Убијали су их код Крушика, из затвора су се чули митраљежи. Знао да нико није чуо пресуду...“⁶ Активисти Скоја су спречавали родбину да на куће окаче црне барјаци.⁷ Према неким истраживањима, у

2 Карапанџић, 1955, 79

3 Николић, 2002, 281

4 Димитријевић, 1998, 244

5 Исто, н. д., 273

6 Сведочење др Душана Миковића, www.ugradu.info.

7 Цветковић, 2006, 219

Ваљеу је убијено 238 припадника „Недићевске Србије“.⁸ Команда IV крајишке дивизије наредила је својим јединицама да код свих бораца „морају развити истинску мржњу према непријатељу као здраву, активну и корисну иницијативу“.⁹ Старији Ваљевци памте како су пси развлачили кости стрељаних по Петом пуку и како су се, после обилнијих киша, по утрини појављивали делови костију, одеће, косе (простор данашњег хотела „Јабланица“). Тројка Озне, састављена од по злу чувених Миодрага Драгана Ђурића, Пере Матића и Војкана Ђорђевића, постала је страх и трепет за све противнике нове власти. Мотрења Д. Ђурића на корзоу, још се сећају старији Ваљевци. Тих дана, у граду се нашла и енглеска војна мисија предвођена Мек Лејном. Преживели учесници ових борби забележили су да су га, на улици, пресретале мајке, падале на колена и преклињале да спасе њихове најмилије. Међутим, он их је грубо гурао од себе и није хтео „ни прстом да мрдне“.¹⁰ У својим сећањима објављеним у књизи „Рат на Балкану“, (глава XV, Велико финале), Мек Лин пише: „Брзи пад Ваљева изненадио је многе његове становнике, који су сарађивали са непријатељем и више нису имали времена да организују бекство. То су биле присталице Недића, следбеници српске фашистичке странке Љотића и неколицина четника. На фасади једне куће била је исписана парола: 'Живео Љотић. Смрт болшевичкој фукари!' У граду је било много хапшења и суђења онима који су сарађивали са непријатељем, али, пресуде су, углавном, биле благе и било је релативно мало смртних казни“.¹¹

Колико је извештај британског обавештајца био произвољан (и током рата су, углавном, своје извештаје писали на основу саопштења која су добијали у партизанским штабовима), сведоче документа.

У једном извештају Озне, наведен је списак ликвидираних лица по уласку партизанских јединица у Ваљево, септембра 1944. (имена стрељаних или погинулих лица су наглашена у целом тексту).

Бирчанин Зора, агент испоставе¹², **Цвијовић Марко**, **Надежда** и **Павле**, агенти и достављачи испоставе. Марка и Надежду су стрељали партизани 1. октобра 1941. у Причевићу, док је Павле стрељан касније (не

8 Лопушина, 1997, 132

9 Димитријевић, 1997, 187

10 Карапанџић, без године издања, 76

11 Меклејн, 1953, 504

12 Немачка обавештајна служба (BDS), формирана почетком 1942. и деловала до 15. септембра 1944. Била је подређена Обласној испостави Шабац. Ослањала се на Крајскомандантуру и Предстојништво градске полиције, да би касније радила преко своје агентуре. Шеф јој је био мајор Карл Сајдл, а имала је осам запослених службеника.

зна се поуздано када); **Гавриловић Живорад**, општински писар, сарадник испоставе; **Гербец Гојко**, сарадник испоставе; **Јанковић Мила**, агент испоставе; **Коларић Олга**, тумач испоставе; **Кузмановић Јелица**, (1898), домаћица, достављач испоставе; **Мандић Ранко**, сајција (или: Раденко), сарадник испоставе; **Матић Милан**, сарадник испоставе; **Недељковић Драгутин**, агент испоставе и сарадник Предстојништва полиције; **Новакковић Надежда**, агент испоставе (ради се о Цвијовић Надежди, која се удала за Новицу, опанчара и променила презиме, (прим. М. Б.); **Певчевић Недељко**, бравар, сарађивао и био тумач Фелдјандармерије; **Радосављевић Десанка**, достављач одељења Ис; **Тешић** (или: Тасић) **Петар**, достављач испоставе и одељења Ис; **Тодоровић Петар**, агент испоставе; **Табаковић Вукадин**, земљорадник из Бачеваца, агент испоставе; **Шафарик Владимир**, тумач Крајскокомандантуре, сарађивао са испоставом. Ликвидирани су и: **Сабу Пишта**, тумач Крајскокомандантуре од јануара 1942, па до ослобођења; **Ковачевић Милош**, сарадник Крајскокомандантуре; **Винш Бохуслав**, командир ватрогасне чете, тумач Крајскокомандантуре; **Енгел Карло**, припадник група СС (радио је као кинооператер), агент Гестапоа; **Шнур Александар**, тумач Крајскокомандантуре и сарадник Гестапоа и **Ках Јакоб**, председник „Дојчефолке групе“ у Ваљеу и достављач Гестапоа. У једном другом извештају, међу стрелјанима се још налазе: **Јанковић Марија**, **Михаиловић Љубинка**, **Ладавец Винко**, **Тимотијевић Станимир** из В. Каменице, **Кањер Петар**, **Мађаревић Катича**, **Тодоровић Стојан** из Причевића, **Винтер Фрања**, **Таучар Лудвиг**, **Миловановић Душан**, **Ракић Софија**, **Гуљајев Владимир**, **Савић Милорад**, **Богичевић Светомир**, бивши ученик Гимназије, па Пољопривредне школе и **Добројутровић Мирјана**, матурант гимназије.¹³

Уз овај списак придодата су и имена: **Орловић Живко**, гестаповац; **Малушевић**, полицијски агент (на кога се, иначе, за време окупације жалила општинска власт да не хапси комунисте и да их пушта, убрзо по привођењу); **Лукић Ранко**, потпоручник; **Василиј Аљтов**, професор; **Урх** (негде: Урлих) **Винко**, техничар „Вистада“; **Ристовић Душан**, трговачки помоћник; **Калугџић Сава**, шеф агената – у бекству; **Томић Пера**, шустер; **Пинтарић Милан**, учитељ; **Матић**, кафеџија; **Милић Живорад**, звани „Јупан“; **Штерић Стеван**, предстојник полиције – у бекству, као и извесни **Васиљевић** из Пауна, за кога је дописано да је „изгледа заклан“.¹⁴

13 Архив Србије Београд (АС), фонд: Безбедносно-информативна агенција (БИА), Извештај ОЗН-е (Одељење заштите народа) за ваљевски округ, пов. бр. 14/45, упућен ОЗН-и за Србију.

14 Исто, исто, пов. бр. 79/45, од 16. марта 1945.

Стрељано је још Ваљеваца, чија се имена не спомињу у првим извештајима Озне. У Паунама је, 17. септембра 1944, стрељан **Костић Коста** (21), наредник СДК, иначе гимназијалац, а 20. септембра, у Команицама су стрељани **Новаковић Наталија Лула**, (24) студент фармације из Градца и **Рашић Милан** (24), припадник ЈВуО. Наредних дана, партизани ће стрељати и: **Ђорђевић Милорада**, начелника среза ваљевског; **Димитријевић Ђорђа** (19), матуранта гимназије; **Нешковић Сретена** (42), шофера; **Ракић Софију**, удову кафеције Живорада из Ваљева; **Степановић Петра**, (34), келнера, **Марјановић Анђелка**, кафецију; **Милановић Велу**, (31), жену мајора Милановића, који се налазио у заробљеништву; **Петровић Константина** (31), књиговођу Финансијске дирекције; **Ковачевић Миленка**, (38), надзорника пруге; **Урх Владимира**, (29), техничара „Вистада“; **Марјановић Светислава** (34), водника; **Квачановић Милутина**, кафецију; **Стојковић Живорада**, полицијског писара; **Мајсторовић Илију**, директора Гимназије; **Табакковић Гојка**, (21), студента; **Обрадовић Михаила**, земљорадника из Кличевца; **Поповић Славољуба**, окружног начелника из Ваљева; **Драгојловић Јована**, интенданта, капетана I класе; **Ристић Душана** (25); **Павловић Драгољуба** (32), земљорадника из Козличића; **Радосављевић Живојина** (34); **Трифунковић Ратка** (32), техничара „Вистада“; **Тимотијевић Милутина**, шефа Дириса; **Јанковић Ђорђа**, среског начелника из Каменице; **Перовић Влајка**, жандармеријског наредника; **Стојанац Светомира** (35), капетана СДК; **Косјерину Косту** (44), жандармеријског наредника; **Савић Јовану** и **Веру**, супругу и кћерку кафеције Александра; **Жугић Ратомира** (30), чиновника грађевинске секције; **Милошевић Милана** кафецију; **Велимировић Јеротија**, (39), наредника – водника СДС; **др Владимира Поповића**; **Младеновић Милутина**, инжењера из Београда; **Миловановић Душана**, полицијског писара; **Илић Војина** (32), активног наредника; капетана **Петровић Живојина**; **Јанкићевић Војислава** из Попучака; **Недић Милована**, **Јовановић Ратка**, зв. Цибац; **Гаврић Душана** из Врагочанице. Стрељани су и судија **Драгољуб Драгојловић**, **Ђурић Милорад** (23), матурант; **Васовић Радомир Батан** (20); **Калабић Милан** (15); **Тодоровић Бранислава**, студент; **Миладиновић Вера** (17); **Марковић Боривоје** (23), из Петнице, **Гојко Павић**.¹⁵ Кафеција Квачановић (држао је кафану у згради на углу данашње Пантићеве и Караџићеве улице) стрељан је заједно са полицијским писаром Стојковићем и још 7-8 мушкараца у Веселиновцу. Свезане су их

15 Међуопштински историјски архив Ваљево (МИАВ), фонд: Црква Покрова Пресвете Богородице у Ваљеу, Протокол умрлих Цркве ваљевске за 1944/45. и М. Белић, „Затамњена историја – Ваљевска гимназија 1941-1945“, у штампани.

држали у вајату Драге Миловановића. У току ноћи, неколико мештана је ископало велику раку, а стрељали су их у рано јутро. Стојковића није спасла ни чињеница да је за време окупације издавао личне и путне исправе познатим комунистичким активистима, о чему је писала "Политика" у фељтону од 6. новембра 1980.¹⁶ Данас је место њиховог стрељања прекрила шума, али се рака још увек јасно распознаје.

У истом извештају Озне наведена су и лица која су пребегла у иностранство и за којима се трага: **Карпанцић Боривоје**; **Коларић Хинко**, (накнадно је дописано: ликвидиран); **Квачановић Милош** (ликвидиран)¹⁷; **Лазих Лазар**, побегао пред само стрељање и пребегао у иностранство; **Матић Божићар**, капетан СДК; **Младеновић Миролуб Мићара**, студент, просветар СДК, члан Збора; **Најдановић Божићар**, студент, члан „Збора“; **Радовановић Властимир**, књијар, члан Збора; **Вукосављевић Милан**, заврбован у Шапцу, упућен у Немачку где је и остао; **Баскијевић Владимир**, сарадник Гестапоа; **Најмилер Новаковић**. За Голубовић Милоша (1921), (Чедомир, Мара), није поуздано утврђено шта се десило. Наиме, у лето 1941. отишао је у Немачку „као авантуриста“, долазио је у Ваљево наредног лета и поново се вратио. Причало се да је погинуо приликом бомбардовања, што није утврђено.¹⁸

У другим извештајима налази се још ликвидираних лица: **Вујић В. Боривоје**, штампар; **Јанковић Александар**, **Матуновић Обрад**, шофер; **Томић Милован** и **Миланка**, домаћица; **Стојановић Т. Драгољуб**, фотограф; **Весих Милутин**, из Кличевца; **Симић Душан**, свештеник; **Тадић Н. Добросав**, трговац. Такође, стрељани су и: **Миљковић Андрија**, ветеринар; **Кашиковић Павле**, баштован; **Гавриловић Милош**, пиљар; **Спасих Ђурђе**, због дезертирања из ЈА; **Миловановић Иван**, пословођа у „Тадића млину“, др **Данило Пашкван**, (стрељан негде око Осечине)¹⁹, **Јокић Живорад** из Градца, **Тихомир Лазаријан**, 18-годишњи Чачанин, којег су стрељали на сред пута код чесме у Каменици; **Протић Ратомир**, којег су, према тврдњи његове родбине, убили партизани и бацили у јаму. Мајка га је пронашла и сахранила на ваљевском гробљу.²⁰ У књизи Снежане Радић „Конфискација имовине у ваљевском округу 1944-1946“, Ваљево, 2002, наведена су и имена лица „осуђених на смрт“, односно, на „казну смрти стрељањем“. За Ваљево

16 Сећање Љубице Танасијевић – Стојковић и Драгутина Миловановића, аутору 24. јула 2010.

17 Могуће је да се ради о Квачановић Милутину, кафедији, који је стрељан 18. октобра 1944. у Веселиновцу.

18 АС, БИА, Збирка докумената о активности четника Д.М, ф -140.

19 Сећање Лепе Пашић, аутору, 14. октобар 2010.

20 Сећање мр Марине Протић – Николић, „Ваљевац“, 89, 2001.

је наведено 30 имена. Могуће је да је неким лицима преиначена казна, као што је био случај са хотелијером Бабић Марком. Уз имена која се већ налазе у овом чланку, на најтежу казну још су осуђени: Валсамаки Леонтије, Богдановић Радосав, месар; Димитријевић Сретен, бивши капетан Недићеве војске; Живковић Богољуб из Кличевца, Томић Бошко, столар и Петровић Сава, бивши наредник, родом из Лесковица.²¹

У списку немачке агентуре (BDS), налазила су се и следећа лица: Алексић Наталија из Крушика; Букелица Ружа (одлежала 2 године робије); Ивковић Љубомир, свештеник, радио за Д.М. и испостава; Пантић Милош, радио на линији средњошколске омладине; Срећковић Бранислава, тумач Фелцандармерије. Веза јој је био шеф испоставе, са којим је живела; Синђелић Радослав (1921, Петница); Ђурић Радован, био у партизанима 1941, па заробљен и потом заврбован; Лома Богољуб (1919, Ваљево), био члан Збора, радио као информатор; Милошевић Бранислав, заврбован у затвору, радио по линији Д.М; Обрадовић Мићука, ојачар, заврбован у затвору; Пантић Мица, ученица Трговачке академије, радила на линији омладине; Пиперски Мила, заврбована на основу података да је симпатизер НОП-а; Радовић Душан, земљорадник из Ђурђевца; Новаковић Светислав, био 1941. код Пећанца, па радио на линији Д.М; Антић Милица, фотограф из Ваљева.²² За Живковић Светислава се наводи да је „сада наш агент по питању једне групе непријатеља из вароши“, Мила Пиперски „се јавно виђала у друштву немачких официра, сада је члан КПС“, као и Милошевић Бранислав. Радовић Душан је активно радио за ЈНОФ, био је и члан КПЈ, одакле је избачен „као непријатељ“. **Радовановић Властимир** је био члан Градског већа, мрзео је НОП, побегао је у Немачку. „Изгледа да је био у групи убаченој на Копаоник 1945, где је и погинуо“.²³ За **Најдановић Божидара** се наводи да је „према непотврђеним информацијама погинуо на граници“. У ствари, убијен је при покушају бекства са масовног стрељања у Кочевју, у пролеће 1945.

Испостава је током 1941. ухапсила 68 лица, 1942 – 134 лица, 1943 – 142 лица и 1944 – 14 лица.

На казне затвора су још били осуђени: Кадеј Наталија, тумач Крајскокомандантуре (три године), Тимотијевић Тереза (једна година), била у „фолксдојчерима“, сарађивала са немачком обавештајном службом;

21 Радић, 2002, 57-92, 194

22 АС, БИА, к – 32.

23 Ради се о групи диверзаната који су, почетком марта 1945, немачким авионима пребачени у Србију, па онда падобранима спуштени на Копаоник. У сукобу са ОЗН-ом највећи део је погинуо, док је преосталом делу суђено у Београду.

Арсенијевић Цале (због сарадње са немачком обавештајном службом); Остојић Милена (сарадња са Немцима); Шошкић Гуљајев Светлана (сарадња са Немцима); Бабић Марко, Самокресовић Драгомир, Луковић Божидар (осуђени од Среског суда у Ваљеву због сарадње са Немцима); Илић Сибинка, Миловановић Љубица, Веснић Тереза (Фолксдојчер); Јаковљевић Станислава (Фолксдојчер); Ђаковић Матилда (фолксдојчер); Милутиновић Вилма, Миличић Анка (Фолксдојчер). За неке осуђене је још стајала оптужба „интимни односи са Немцима“ и „припадник немачке мањине“. Као непријатељи били су још регистровани: Хорват Илија, Хорват Ана, Митровић Радован и Шкамовић Јован.

Међу хапшенима и осуђиваним лицима налазили су се и: Алагић Данило (ослобођен оптужбе 13. јула 1945); Атанацковић Драгослав, пуштен да се брани са слободe; Бирчанин Видосава, осуђена на две године принудног рада, јер је „била у дослуху са Гестапом“; Васиљевић Коста „Бамбек“, осуђен због коцкања на шест месеци принудног рада; Давидовић Милорад, ослобођен; Дамњановић Лазар, (празна рубрика?); Јаковљевић Добрила, ослобођена; Јанковић Ката, ослобођена, а конфискован јој је радио-апарат; Јаковљевић Анђелија, осуђена на пет година губитка политичких права, Јаковљевић Станислава, на две године принудног рада, без лишења слободe и на 7 година губитка политичких права, осим родитељских; Квачановић Ружа, певачица, на једну годину принудног рада и три године губитка политичких права „због неморала“; Марковић Никола, на 10 година тешког принудног рада и три године губитка политичких права; Матић Владан из Попучака, упућен на војни суд 21. ударне дивизије; Михаиловић Олга, матурант из Клинаца, на 5 година тешког принудног рада и 10 година губитка политичких слобода; Милошевић Момчило, ослобођен оптужбе; Романовић Милан, на три месеца принудног рада и две године губитка „часних права“; Тимотијевић Божидар, на 15 месеци принудног рада, „јер је био у националној служби, потом у добровољцима и што се није одазвао позиву маршала Тита да до половине септембра положи оружје и прикључи се НОВ“; Тимотијевић Олга, обустављен поступак; Шестовић Мирјана, на једну годину принудног рада и две године губитка политичких права, а њена мајка Даринка на шест месеци принудног рада и пет година губитка политичких права. Надежда Цвијовић, домаћица, била је ухапшена и осуђена на шест месеци затвора јер је „грдила НОП и говорила да је ово стање ропства и да ће доћи и слобода“. Гвозден Радовић из Градца је осуђен на шест месеци затвора јер је „вршио курирску службу између Драгоша Поповића, Бате Мило-

сављевића и њихових родитеља“. Ухапшен је био и Јован Цокић, али је после два месеца пуштен „на поправак“.²⁴

У другом извештају наведена су још нека лица за којим се трагало. Међу њима су били: Цокић (Душан, прим. М.Б.), 1923, Ваљево, студент. Био у „Белим орловима“, а од 1941. борац у Ђачком добровољачком одреду. Од 1943. је потпоручник, командант чете у Првом добровољачком пуку у Ваљево, све до краја рата. Емигрирао је. Брат Драгољуб, такође је емигрирао. Тирић Вукосав, питомац Војне академије, члан месне организације у Ваљево. Био је водни официр у првом пуку. **Филиповић** (Љубиша, прим. М.Б.), активни капетан, до 1943. помоћник командира пука, када је прекомандован у Ваљево (погинуо је у борбама за Ваљево 15. септембра 1944, прим. М. Б.). **Ивковић Милета**, свршени ђак гимназије, родом из околине Ваљева, био је у Првом пуку. Вратио се у Србију са диверзантима као падобранац; инг. Лазић, техничар из „Вистада“, па официр у Првом пуку СДК у Ваљево, потом ађутант команданта СДК, немачки ђак; Михајло Милошевић Миша, студент из Ваљева, рођен 1919. У „Збору“ је од 1937/38. Активан је био и у гимназији и на факултету. Био је редов у Трећем ђачком одреду, па обичан грађанин. Поново се активирао 1943. у Првом батаљону. Од октобра 1943. ађутант је Првог батаљона. Побегло у иностранство. Младеновић Миодраг Мићара, био старешина „Белих орлова“ и најактивнији Збораш. Од 1941. је просветар Првог ђачког добровољачког одреда, па просветар Првог пука. **Славковић Драгољуб**, учитељ из Ваљева. Био је старешина месне организације и просветар Првог пука. Извршио је самоубиство 14. септембра 1944. Јањић (треба: Јањатовић) Слободан, 1922. Члан „Белих орлова“ у гимназији, а од 1941. у Ђачком добровољачком одреду, од 1944. је потпоручник, командир чете у Првом пуку. Емигрирао је. **Шестовић Жарко**, 1922, питомац Војне академије. Ступио је у СДК почетком 1943, у Пети батаљон као подофицир, а од октобра 1943, као водни официр у Другом батаљону Петог пука. Убиле су га усташе 1944. Син је генерала Шестовића (негде пише: пуконика).

Из документације ОЗН-е за 1944-1948. види се како се осипала четничка организација у Србији. Током 1945. број четника се са око 8.000, колико се процењивало да их има у пролеће 1945, смањило за 4.882. Од овога броја је убијено 2.664, док се 2.218 предало. Од новембра до децембра 1945, убијено је још 212 четничких бораца, а у прва три месеца

24 Војни архив Београд, Евиденција осуђених и Уписник I Војног суда Ваљево за 1944/45.

1946, још 801. У поверљивим извештајима Озне истакнуто је да је уништењем групе Вука Калајитовића уништен последњи покушај организовања и повезивања четника, као и да је у Србији преостало само још „186 одметника“.²⁵

У периоду 1947-1949, Озна је ликвидирала: **Јовановић Радивоја** (новембар 1947), **Сенић Живко** (ухваћен децембра 1947), **Ђукић Стеван** (убијен, јануар 1948), **Николић Живорад** из Осечине (ухваћен фебруара 1948), **Кушаковић Никола** (убијен марта 1948), **Обрадовић Никола** (убијен марта 1948), **Ђурђевић Драгољуб** (убијен маја 1948), **Јовановић Божа и Персида** из Љига (убијени 16. новембра 1948), **Михаиловић Јова** из Уба (ухваћен), **Јовановић Антоније** (убијен 27. новембра 1948) и **Јовановић Алекса**, јатак (убијен 27. новембра 1948).

Убијени су **Пауновић Михаило** (1925, Василије, Станка) и **Радован** (1924, Љубомир, Стоја) из Коцељеве. Ухваћени су у Драгињу и ликвидирани. Из Коцељеве је био и **Бановић Боривоје**, (1926, Љубомир, Савка), који је, такође, ухваћен и стрељан од Озне. Нешто касније (1949), да не би ишао у Титову војску, одметнуо се у шуму **Недић** (Данило) **Милорад** из Лелића. Удба га је открила и ликвидирала 1951.

Радећи на историји Ваљевске гимназије у периоду 1941-1945, дошли смо и до сазнања о ученицима који су стрељани, или нестали током рата.

Поред наведених лица, одлукама преких судова, стрељани су још и **Јеврић Српко**, **Тешић Миодраг** и **Ковачевић Милош**, као и бивши ученици Гимназије, **Милисављевић Богољуб Бата** (убијен у једној од пећина Градца).

Нека лица, за које се сигурно може констатовати да су погинули, стрељани или умрли од последица рањавања или тифуса, у последњим месецима рата, Озна је водила као „нестала“.

Гајић (Коста) **Јован** (1924); **Комарчевић** (Јефта) **Владимир**, 1910, бивши активни капетан; **Савић** (Милош) **Јанко** (1923), шоферски помоћник; **Мојсиловић** (Чедомир) **Младен** (1911), земљорадник; **Митровић** (Милорад) **Роћко** (1908), радник; **Митровић Недељко** (1912), земљорадник; **Јокић** (Никола) **Милан** (1908), земљорадник; **Радовић** (Гвозден) **Јован** (1921), **Недић** (Душан) **Александар** (1922) и **Милутин** (1923), ђаци; **Ђорђевић** Милош, (треба: **Милорад**, прим. М.Б) бивши активни потпоручник; **Ђорђевић** Милорад, ђак (погрешно је наведено и ово име, треба: **Раденко**, који је био Милорадов брат, прим. М.Б); **Голубовић** Милош, (1921), пролетер, **Карић Бранко**. Сви „нестали“ су родом

25 АС, БИА, Непријатељска активност оружаних банди и илегалних организација у НРС 1944-1948, III-36.

из Градца и, углавном, су ухваћени и стрељани у Босни, док је један део страдао у борби против Озне и партизанских јединица.

Међу ученицима Гимназије који су вођени као „нестали“, налазили су се: **Гавриловић Војислав** и **Ћириловић Милорад** из Новака; **Пиргић Радивоје**, **Божич Павле**, **Продановић Ненад**, **Гојковић Радомир Раја**, **Крстић Душан**, **Стојановић Радисав**, **Виторовић Живко**, **Лазич Војислав** из Белошевца, **Јоксимовић Миодраг** из Кључа, **Протић Љубивоје** из Субјела, **Драшковић Анђелко**, браћа **Максимовић Милан** и **Александар**, **Милићевић Војислав**, браћа **Ђокић Богољуб** и **Србољуб**, **Радовановић Јеврем**, **Негић Љубомир**, **Михаиловић Светозар**, **Обрадовић Милан**, **Јагодић Живорад**, **Томић Новак** из Шушеоке и **Катић Стеван**.

Списак погинулих, стрељаних и несталих овде се не завршава. Неопходна су додатна истраживања како би слика страдања бораца и симпатизера поражене стране била потпунија, а самим тим и ова страница наше националне повести.

Извори и литература

Извори

Архив Србије Београд

Фонд: Безбедносно-информативна агенција (БИА), Извештаји ОЗН-е (Одељење заштите народа) за ваљевски, 1944-1948, фасц. 140 и 36, кут. 32

Војни архив Београд

Евиденција осуђених и Уписник I Војног суда Ваљево за 1944/45.

Међуојштински историјски архив Ваљево

Фонд: Црква Покрова Пресвете Богородице у Ваљеу, 1837-1907, матичне књиге умрлих

Литература

- Димитријевић, 1997 – Димитријевић Бојан: „*Одметници*“ и „*ослободници*“. *Проџон осјатајака ЈВуО у ваљевском крају у другој половини 1945*, Гласник МИАВ бр. 31, Ваљево, 1997.
- Димитријевић, 1998 – Димитријевић Бојан: *Ваљевски Равногорци*, Ваљево, 1998.
- Карапанчић, 1955 – Карапанчић Боривоје, *Око Ваљева и у Ваљеу, Записи из ослободилачке борбе*, III, Минхен, 1955.
- Карапанчић, без године издања – Карапанчић Боривоје: *Дневник једног емигранта*, Кливленд – Охајо, без године издања.
- Лопушина, 1997 – Лопушина, М.: *Убиј ближњеџ своџ*, I, Београд, 1997.

- Меклејн, 1953 – Меклејн Ф.: *Рајн на Балкану*, Загреб, 1953.
- Николић, 2002 – Николић К., *Сјџрах и нага у Србији 1941-1944. 30дине. Свакодневни животи под окупацијом*. Београд, 2002.
- Радић, 2002 – Радић Снежана: *Конфискација имовине у Ваљевском округу 1944-1946*, МИАВ, Ваљево, 2002.
- Цветковић, 2002 – Цветковић С.: *Између срџа и чекића*, Београд, 2006.
- Лист „Искра“, 1098, 1. новембар 2002.

Summary

Immediately upon entering the Valjevo, on 15th September 1944, partisans have begun their internal fight with members and supporters of the defeated forces. All who were tagged, even by simple point of the finger by some of the locals, were affected by this - "kulaci (rich peasants)", "Germans' mistresses", "agents", "domestic traitors"....

According to the researches made so far in the Archives of Serbia and in Military archives and memories of victims' relatives, most massive executions were carried out by the end of 1944. In Valjevo municipality, the number of victims executed reached 600, but that number is not final, and additional research is necessary. Despite the fact that documentation from Department for People protection is somewhat available to the researches, still many people are considered "missing", and of their destiny we find out from their families or some stories from elder members of town's community. The most of the victims were executed according to "short trial", being that many of them had no actual trial, which can be determined by checking court records in the Military archives. For some of the victims, documents state only name and some vague details. This article deals with people who were arrested by Department for People protection and evidenced as "enemies of the people". Some reached the court, while some managed to emigrate.

The state has recently begun extensive work on determining the number of victims and the discovery of secret locations of execution. Disclosure of all data regarding this issue, especially for the Valjevo region, will make the pages of our national history more complete.